

Florin Sterian

SINONIMIA CA MODALITATE DE DEFINIRE LEXICOGRAFICĂ

E c h i v a l e n ț ă – este conceptul la care se raportează atât definiția de dicționar, cât și categoria semantică denumită *sinonimie*. Așadar, locul acesteia din urmă într-o lucrare lexicografică având caracter explicativ apare ca unul pe deplin justificat. În ce măsură însă (și mai ales în ce manieră) este indicat să fie utilizată vom încerca să vedem în continuare.

Ca principiu, din analiza noastră, sinonimia poate fi regăsită în dicționar în două moduri directoare: **I.** compunând de sine stătător definiția sau **II.** dublând definiția perifrastică. De asemenea (și în ambele situații), sinonimia poate apărea în următoarele modalități: **1.** ca sinonim unic, **2.** ca lanț de sinonime **a.** „perfecte” sau **b.** parțiale.

În cele ce urmează vom supune atenției felul în care definiția prin sinonim(e) își găsește concretizarea în ultimele trei lucrări lexicografice explicative monolingve generale românești apărute sub egida Academiei: *Dicționarul limbii române* (DLR), *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) și *Micul dicționar academic* (MDA).

De asemenea (și precizând că, altminteri, nu intră în vederile întreprinderii de față să abordeze probleme teoretice complexe ale sinonimiei), considerăm ca necesar să punctăm o premisă utilă în analiza noastră, și anume cea referitoare la condițiile de sinonimie. Astfel, pentru ca două (sau mai multe) cuvinte (sensuri, nuanțe semantice) să poată fi considerate sinonime, trebuie să fie îndeplinite următoarele condiții:

- A. identitatea termenilor sub aspectul conținutului lor semantic;
- B. identitatea sub aspectul tipurilor de contexte în care sunt distribuiți;
- C. identitatea în ceea ce privește varianta stilistico-funcțională din care fac parte.

Am considerat această mențiune ca fiind necesară întrucât perspectiva lexicografică presupune ca obligatoriu pentru îndeplinirea raportului de sinonimie doar primul tip de identitate, celelalte două, de factură extrasemantică, fiind tratate într-o manieră proprie; mai exact, prin inserarea precizărilor de natură contextuală, respectiv a mărcilor de uzaj într-o paranteză care precedă definiția.

*
* *

I.1. Glosarea prin sinonim unic presupune, ca o condiție obligatorie, identitatea semantică *perfectă* între cei doi termeni. Astfel, în cazul unei perechi sau al unei serii sinonimice, termenul care poate compune singur definiția echivalentului sau echivalentelor sale (din punctul de vedere al sensului) este, în principiu, sinonimul cel mai cunoscut dintre acestea, cu utilizarea cea mai frecventă, aparținând limbii

literare sau, eventual, de factură populară. Vor putea fi „rezolvate”, aşadar, făcând apel la această modalitate de definire, cuvinte marcate, în ceea ce priveşte uzul, după cum urmează:

- diacronic:
AMBETA (Înv.) A (se) plictisi.¹ (Înv. = învechit)
- diatopic:
ACAȚ (Reg.) Salcâm. (Reg. = regional)
- diaintegrativ:
BOSĂ 2. (Franțuzism) Aptitudine.
- diastratic:
ACIUAT, -Ă (Pop.) Pripăşit. (Pop. = popular)
- diafazic:
ABȚIGUIT, -Ă (Fam.) 1. Beat. (Fam. = familiar)
- diatextual:
CHEMA ♦ (Poetic) A evoca.
- diatehnic:
ADIȚIE 1. (Chim.) Adăugare. (Chim. = chimie)
- diafrecvențial:
ABUR 3. (Rar) Adiere.
- diaevaluativ:
DRÂMBĂ ♦ (Ir.) Vioară. (Ir. = ironic)
- dianormativ:
LEAGĂN ♦ (Impr.) Creşă. (Impr. = impropriu)

Şi tot printr-o paranteză precedând definiția este precizat și contextul în care poate fi utilizat termenul avut în vedere:

- ABRAȘ (Pop.) 1. (Despre cai) Nărăvaș.
- ABROGAT, -Ă (Despre acte, dispoziții etc.) Anulat.
- ACUMBET, -Ă (Despre părți ale plantelor) Culcat.

Mai pot însoți definiția sinonimică (precum, firește, și orice alt tip de definiție) diverse indicații privitoare la procesul semantic:

- ABORDABIL, -Ă Care poate fi abordat; *p. ext.* Accesibil. (P. ext. = prin extensiune)
- ANIMAL, -Ă 1. Ființă organizată, uni- sau pluricelulară, înzestrată cu facultatea de a simți și de a se mișca; *p. restr.* Vietate, jvină, dobitoc. (P. restr. = prin restricție),

de natură morfologică:

- AMAR, -Ă ♦ (Adverbial) Strașnic, cumplit.
- ADORMIT, -Ă ♦ Fig. (În limbajul bisericesc; adesea substantivat) Mort. (Fig. = figurat)

etc.

Şi, desigur, după cum se poate constata din ultimul exemplu prezentat, aceste precizări-suport ale definiției pot fi utilizate și concomitent.

¹ Exemplele utilizate, atunci când nu se specifică altceva, sunt extrase din DEX.

De asemenea, această modalitate de definire este folosită pe scară largă pentru tratarea situațiilor ce au în vedere sinonime aparținând aceleiași familii de cuvinte:

BĂDICĂ (Pop.; mai ales la voc.) Bădiță. (Voc. = vocativ)
 BĂDIE (Pop.; mai ales la voc.) Bădiță.
 BĂDIȘOR (Pop.) Bădiță.
 DEPREUNĂ Împreună.
 DIMPREUNĂ Împreună (1).

II.1. și II.2.a. Pe de altă parte, termenii cu cea mai mare răspândire și circulație, raportat la echivalentele lor semantice, vor primi o definiție perifrastică, urmată (cel mai frecvent) de sinonimul ori sinonime(le lor) cu care se identifică total:

POTASIU 1. Element chimic din grupa metalelor alcaline, cu luciu metalic, alb-argintiu, asemănător cu sodiul, foarte reactiv, bun conducător de căldură și electricitate, care se găsește în natură numai sub formă de combinații; kaliu.

KALIU (Chim.) Potasiu.

CARTOF (Bot.) 1. Plantă erbacee din familia solanaceelor, cu flori albe sau violete și tulpini subterane terminate cu tuberculi de formă rotundă, ovală sau alungită, comestibili, bogați în amidon (*Solanum tuberosum*); *p. restr.* tuberculul acestei plante, folosit în alimentație și ca furaj; barabulă, picioic, picioică, barabușcă, bulughină.

BARABULĂ (Reg.) Cartof.

PICIOICĂ (Bot.; reg.) Cartof. (Bot. = botanică)

BARABUȘCĂ (Reg.) Cartof.

BULUGHINĂ (Reg.) Cartof.

Pot apărea și cazuri când este destul de greu de decis care dintre termenii unei perechi (sau ai unei serii) sinonimice deține rolul de sinonim „principal”; în această situație, se poate face apel la definiția perifrastică pentru fiecare dintre cuvinte. Iată, spre pildă, cazul general uzitatului exemplu de sinonimie perfectă *email-smalț*:

EMAIL 1. Masă sticloasă obținută prin topire sau prin sinterizare, constituită în special din siliciu și bariu, care se aplică pe suprafața unor obiecte metalice sau ceramice, pentru a le proteja împotriva coroziunii, a le îmbunătăți rezistența mecanică, a realiza izolarea lor electrică, în scop decorativ etc.; smalț [...].

SMALȚ 1. Masă sticloasă formată din diverși oxizi anorganici, cu care se acoperă suprafața obiectelor de ceramică sau de metal pentru a le face impermeabile, a le feri de oxidare sau a le înfrumuseța; email.

Așadar, definiție analitică pentru fiecare dintre termeni, cu trimitere reciprocă la sinonim.

I.2.a. În acest caz (definiție compusă doar din sinonime perfecte, cel puțin două), facem precizarea că, dintre cele trei dicționare în discuție, doar DEX-ul o utilizează relativ frecvent – în DLR apare mai mult accidental, în timp ce MDA-ul o exclude cu desăvârșire.

EDEN (În Biblie) Rai, paradis.

EREMIT Pustnic, sihastru, schimnic.

I.2.b. Definiția prin apelul la cvasisinonime este utilă (și utilizată) în cazul termenilor abstracti ale căror sensuri principale pot fi analizate într-o serie de nuanțe perceptibile, dar insuficient conturate pentru a constitui sensuri de sine stătătoare. Astfel, sensul global al cuvântului-titlu se „rotunjește” numai din întreaga enumerare sinonimică înscrisă în definiție.

(Și în această situație putem vorbi de o „intoleranță” în ceea ce privește unul dintre dicționarele avute în vedere, MDA-ul neluând în calcul acest tip de definiție.)

REZOLUT, -Ă Hotărât, ferm, îndrăzneț, decis.

TRUNCHIAT, -Ă (Adesea fig.) Tăiat, fragmentat, mutilat, retezat.

II.2.b. În fine, lanțul de sinonime parțiale menționat la punctul precedent poate apărea și în succesiunea unei definiții perifrastice, tot ceea ce s-a spus mai sus despre acest tip de construcție rămânând valabil:

ORGANIZA ♦ A pregăti temeinic o acțiune după un plan bine chibzuit; a întocmi, a alcătui, a aranja, a orându.

ORGOLIU Păreră foarte bună, adesea exagerată și nejustificată, despre sine însuși, despre valoarea și importanța sa socială; îngâmfare, vanitate, suficiență, trufie.

*

* *

Această prezentare fiind făcută, vom trece, pe baza materialului supus analizei noastre, la alte considerații privind sinonimia lexicografică.

Un prim aspect asupra cărui ne vom opri îl reprezintă circularitatea – altminteri, o caracteristică firească a dicționarelor. Astfel, în cazul subiectului nostru, așa cum am arătat mai sus, definiția poate fi realizată (și) prin trimitere sinonimică (cel mai adesea reciprocă), însă cu obligația ca măcar unul dintre sinonime să fie glosat (și) perifrastic; pentru că, altfel, s-ar intra într-un cerc vicios, toate sinonimele seriei fiind explicate exclusiv prin intermediul celorlalte. Iată, pentru exemplificare, un asemenea tratament definițional neavenit (circularitate *absolută*) – extras din DEX:

CAMERĂ, *camere*, s.f. **I.1 Încăpere** într-o clădire; **odaie**.

ÎNCĂPERE, *încăperi*, s.f. **Cameră, odaie**.

ODAIE, *odăi*, s.f. **1 (Pop.) Cameră, încăpere**.

Și o altă chestiune privind, de asemenea, circularitatea lexicografică:

Dacă DLR (și, pe cale de consecință, varianta sa comprimată, MDA) își propune să adune toate sinonimele perfecte în cel puțin un loc (la cuvântul „principal” al unei serii sinonimice), în cazul DEX-ului nu se poate vorbi de așa ceva. Această stare de lucruri, ținând cont și de statutul diferit al respectivei lucrări față de celelalte două (în primul rând, faptul că nu se dorește a fi un dicționar-tezaur), ar fi de înțeles și nu s-ar constitui într-un handicap. Ceea ce însă ni se pare un minus mai greu de acceptat este situația în care o serie sinonimică perfectă nu este legată circular în integralitatea ei.

Să admitem, ca exemplificare, că dorim să aflăm toate sinonimele pe care DEX-ul le oferă pentru cuvântul „motan”. Așadar:

MOTAN Masculul pisicii; cotoi, motoc, pisoi.

și, mai departe, pe firul definițional:

COTOI Masculul pisicii; motan, cotoc.

MOTOC (Reg.) Motan.

PISOI Pui de pisică, pisic; (în special) cotoi.

PISIC Pisoi.

COTOC (Pop.) Cotoi.

Și cercul se închide, cu presupunerea depistării tuturor echivalentelor căutate.

Însă lucrurile nu stau nici pe departe așa. Sunt încă alți câțiva termeni sinonimici pentru cuvântul de plecare la care circuitul nu oferă acces:

MÂȚ I (Pop.) Cotoi, motan, pisoi.

MÂȚAN (Rar) Cotoi, motan.

MÂRTAN (Reg.) Motan, cotoi.

și chiar

MÂȚOI (Rar) Mâț (mare).

COTOȘMAN (Pop.) Cotoi, motan (mare).

Dar poate că DEX-ul nu și-a propus acest obiectiv – cazul prezentat nu este nici pe departe o raritate în acest dicționar. Și nu este vorba de faptul că nu ar fi legați termeni neapartenând limbii literare, cum se poate observa din exemplificarea de mai sus. Oferim încă un exemplu, care demonstrează că omiterea din circuitul sinonimic este absolut aleatorie, neavând de-a face cu un registru sau altul al limbii:

SCAMATOR Actor de circ care face scamatorii; prestidigitator, boscar.

PRESTIDIGITATOR Specialist în prestidigație (care dă reprezentații publice); scamator.

BOSCAR (Reg.) Scamator.

și, lăsat în afară,

ILUZIONIST, -Ă Scamator.

*

* *

Dintre toate modalitățile de definire prezentate în prima secțiune a acestui material, apelul la lanțul de sinonime parțiale apare ca fiind, pe de o parte, tipul de definiție cel mai interesant, iar, pe de altă parte, cel care ridică și foarte multe probleme.

Făcând apanajul definițional al termenilor cu sens abstract (prin opoziție cu cuvintele desemnând aspecte concrete, cu o semasiologie precisă, perfect individualizată), lanțul de cvasisinonime compunând definiția are caracteristica de a trebui considerat în integralitatea lui în raportarea semantică pe care o are în vedere. Altfel spus, sensul termenului care se dorește a fi explicat se complințește luând în considerare toate elementele sinonime incluse în definiție și care, pe lângă semele ce le înfrățesc, au și un aport particular.

Intrând în analiză, trebuie să spunem dintru început că, dintre cele trei dicționare avute în vedere aici, singurul care nu ia în considerare acest tip de

definiție (așadar, lanț de sinonime parțiale, neprecedate de definiție perifrastică) este MDA (cu ce consecințe, vom încerca să urmărim puțin mai jos). Pe de altă parte, dacă DLR-ul dorește să evite (programatic, cel puțin – punerea în practică nu dovedește respectarea principiului) să utilizeze lanțul sinonimic ca modalitate de definire de sine stătătoare în cazul termenilor cu sens concret (fiind vorba, prin urmare, de sinonimie așa-zis perfectă), DEX-ul nu își impune o asemenea restricție.

Astfel, dacă, spre exemplu, în cazul

GRIJANIE (Bis.; pop.) Cuminecătură, împărtășanie. (Bis. = termen bisericesc)

se poate vorbi de sinonimie în sens riguros, la o glosare precum

SUPLU (Despre mers) Ușor, vioi, elegant, grațios.

o analiză semică (pe care considerăm că elocvența exemplului nu o impune aici) ar arăta fără dubiu diferențele de conținut dintre sinonimele utilizate în definiție.

Așadar, un prim aspect pe care am dorit să îl învederăm privind lanțul de sinonime este acela că amestecul, în aceeași lucrare lexicografică, al sinonimiei în sens riguros cu cea în sens larg, în absența unei definiții analitice, fără ca utilizatorul să fie pus în temă asupra acestui fapt, poate conduce la ambiguități și la o eventuală recepționare improprie a sensurilor.

O altă chestiune privitoare la lanțul de sinonime parțiale pe care ne propunem să o aducem în atenție este aceea a distanței semantice dintre sinonimele utilizate în explicație. Ca exemplu, dacă într-o definiție precum

CUTEZANȚĂ Îndrăzneală, curaj, temeritate.

se poate constata o apropiere semantică până aproape de identitate a sinonimelor folosite definițional, într-o situație cum este

SPRINTEN, -Ă Fig. (Rar; despre lucruri) Înalt, subțire, suplu, elegant.

componentele de sens care ar trebui să pună în același plan termenii ce alcătuiesc definiția (unele de substanță, pentru a putea vorbi de sinonimie) nu se pot evidenția.

*

* *

O altă temă ce ni se pare necesar a fi discutată este aceea a polisemantismului termenilor utilizați în definiția realizată prin sinonim(e). Și pentru aceasta considerăm că se impune o referire la particularitățile de redactare și de apariție editorială ale celor trei dicționare aduse aici în atenție: DLR – redactare în succesiunea *Dicționarului Academiei* început sub coordonarea lui Sextil Pușcariu, realizată literă cu literă, de către trei colective diferite, cu editare pe măsura strângerii materialului necesar pentru întocmirea a câte unui tom (chiar a câte unei fascicule, inițial); MDA, preconizat ca o construcție care să facă obiectul unui singur volum (deziderat, până la urmă, imposibil de pus în practică), dar, mai important decât atât, ca o lucrare ce trebuia realizată integral înainte de tipărire; și DEX, un dicționar al „vocabularului românesc actual”² (așadar, nu unul cu caracter istoric al limbii) și care înșirua sensurile cuvintelor-titlu în ordinea importanței și frecvenței lor.

² Prefață la ediția I, 1975.

Am considerat aceste precizări ca fiind necesare, după cum spuneam, din perspectiva termenilor polisemantici folosiți ca sinonime definiționale; mai exact, avem în vedere indicarea sensului (sau sensurilor) cu care aceștia sunt utilizați. Și dacă la DLR acest lucru nu era posibil, la DEX nu a prezentat interes, la MDA, ca urmare a modului cum a fost conceput, precizarea numărului de sens al elementului sinonimic definițional polisemantic apărea ca obligatorie.

Să exemplificăm, în sprijinul afirmațiilor noastre:

ÎNDUPLECAT, -Ă **1** (Înv) Dublat. **2** (Înv) Încovoiat. **3** (Înv) Aplecat spre... **4** (Înv) Supus. **5** (Înv) Convertit. (...)

După cum se poate observa, fiecare sens al cuvântului-titlu propus este întrupat de câte un sinonim care, la rândul său, este el însuși un termen polisemantic. De menționat că, pe de o parte, MDA-ul nu beneficiază de aportul citatelor ilustrative, și, pe de altă parte, că în speță nu există nici precizări de natură contextuală. Ca atare, depistarea sensurilor cu care trebuie luate în considerare sinonimele utilizate în definiție se constituie într-o operație, dacă nu imposibilă, cel puțin riscantă.

Sau un alt exemplu, poate mai edificator, de pe pagina de dicționar alăturată:

ÎNFĂRMĂTURĂ (Înv; Ban) **1** Împodobire. **2** Prindere. (Ban = Banat), unde polisemantismul termenului indicat ca reprezentând cel de-al doilea sens este unul de o amploare considerabilă, iar decodarea înțelesului pe care îl oferă apare ca o adevărată aventură.

Așadar, revenind, modul de redactare ce nu a permis o perspectivă de ansamblu asupra dicționarului a condus la o lucrare ce ar fi necesitat o revizuire prin care să se procedeze la realizarea sistemului de corelații la nivel sinonimic, care să permită utilizarea în condiții proprii din punct de vedere semantic – însuși scopul intrinsec al unui dicționar³.

Pe de altă parte, acest handicap major al MDA-ului lasă în umbră o problemă ce ni se pare cu adevărat interesantă din punct de vedere metalexicografic, și anume modul de construcție a definiției gândit pentru această lucrare. Menționăm că nu ne vom referi, desigur, cu acest prilej, decât la nivel de definiție realizată sinonimic.

Așa cum spuneam puțin mai sus, dicționarul pe care îl avem aici în vedere nu acceptă ca tip de definiție lanțul de sinonime. Iar întrebarea care se pune este în ce măsură înșiruirea de sinonime parțiale la care dicționarul-mamă al MDA-ului, DLR-ul, face apel fără restricție ca modalitate definițională poate să fie, fără a denatura înțelesul explicației lexicografice, ori cuprins într-un sinonim unic, ori transformat în sensuri distincte. Și vom produce, în sprijinul demonstrației reticentei noastre, două exemple, diametral opuse.

În DLR:

MÂNDRAIE (Prin Transilv.; despre vaci) Mare, robustă, frumoasă. *O vacă... după aspect sau după boi: bălaie, mândraie..., murgaie, suraie și așa mai încolo.* ap. HEM. 596, cf. CHEST. V 76/18, 25, 62, 65.,

³ Din păcate, reeditarea din 2010 nu a avut în vedere acest aspect.

articol de dicționar ce se transformă definițional în MDA astfel:

MÂNDRAIE (Trs; d. vaci) **1** Mare. **2** Robustă. **3** Frumoasă. (Transilv., Trs = Transilvania)

Prin urmare, deși nu există decât un singur citat pentru el, rezultă că termenul ar avea trei sensuri.

Și reversul – în DLR:

MILĂ¹ **3** Bunăvoință, bunătate, blândețe, înțelegere, îngăduință, îndurare, cruțare.

devine, în MDA, prin glosarea redactorului, care se conformează normei sinonimului unic,

MILĂ¹ **20** Bunătate.

Din considerente de spațiu, nu am mai reprodus substanțiala listă de citate utilizate pentru ilustrarea sensului în DLR, ci ne vom mărgini la două care să demonstreze că definiția unică propusă de MDA este, evident, insuficientă pentru conturarea înțelesului ce se dorește a fi exprimat: *Adeverindu-le turcii milă dacă se vor închina*. NECULCE, L. 44, cf. ANON. CAR. *A trebuit să ne plecăm la mila lui, – și el ne-a chemat la dreptate domnească*. SADOVEANU, O. V 623, cf. IV, 250, X, 216.

Menționăm că scopul acestei prezentări nu se axează pe oferirea de soluții pentru asemenea situații (s-ar putea vorbi, spre exemplu, de utilizarea definiției relative în primul caz⁴ și, eventual, de definiție prin incluziune în cel de-al doilea) – mai ales atâta vreme cât apreciem că ar trebui pusă în discuție, din punct de vedere definițional, însăși concepția acestei lucrări –, ci să aducă în atenție faptul că o normare rigidă, fără a ține cont de anumite realități semantice care ar necesita o analiză mult mai complexă, poate conduce la niște soluții lexicografice neadecvate.

Îndreptându-ne din nou atenția asupra celorlalte două dicționare, trebuie să arătăm cum stau lucrurile și în cazul lor din perspectiva precizării sensului sinonimului polisemantic utilizat ca element definițional. Și ne referim, în primul rând, la DLR, lucrare aflată în imposibilitatea, în cele mai multe dintre cazuri, după cum arătăm mai sus, de a realiza corelarea semantică. Ca urmare, în aceste situații, s-a recurs la o soluție-surogat, am zice, prin adăugarea la definiția-sinonim a unei paranteze conținând o determinare individualizantă:

MATCĂ **11** (Rar) Piuliță (de înșurubat).

MOIEȚI (Regional) Papară (de mâncat).

MĂCIUCĂ **2** ♦ Prâsnel (la fus).

MUTATĂU (Prin Transilv.) Arătător (la ceasornic).

⁴ Ne referim, desigur, la o definiție care să conțină toate atributele respective (*Care este mare, robustă, frumoasă*), și nu la o „soluție” practică în același dicționar, unde o definiție precum

ȘUGUBĂȚ, -EAȚĂ **3**. (Fam.; mai ales în Mold.) Glumeț, hazliu, poznaș, spiritual. (Mold. = Moldova) (din DLR)

devine (în MDA, așadar)

ȘUGUBĂȚ, -EAȚĂ **5** (Pop) Care este poznaș. Si: *glumeț, hazliu, spiritual*. (Si = sinonim);

în acest caz, apelul la definiția relativă, în vederea evitării utilizării lanțului de sinonime, se constituie, în opinia noastră, ca urmare a evidenței redundanței sale, într-un artificiu definițional inacceptabil.

De asemenea, trebuie spus că și DEX-ul apelează, sporadic, la procedeul în cauză, deși în cazul acestei lucrări exista la îndemână posibilitatea precizării numărului de ordine al sensului cu care era avut în vedere respectivul termen sinonimic polisemantic⁵.

Mai puțin inspirat ni se pare însă procedeul utilizării determinării cu rol dezambiguizator fără ca aceasta să fie introdusă în paranteză – exemplu (DEX):

DEVLĂ (Fam.) **Țeasta capului**; căpățână.

SCĂFĂRLIE (Pop. și fam.) **Țeasta capului**; craniu.,

cu glosarea de referință

ȚEASTĂ (Pop.) **1.** Cutie craniană, craniu, scăfărlie, hârcă; *p. ext.* cap¹. **2.** Carapace.,

mai ales că în alte situații ce privesc termenul în cauză nu s-a considerat că o asemenea indicație suplimentară ar fi necesară:

HÂRCĂ **1.** Craniu (de mort); **țeastă.**

TIGVĂ **1.** (Pop.) Craniu, **țeastă.**

*

* *

Interesantă de adus în atenție apreciem a fi și situația în care într-o serie sinonimică cel puțin unul dintre termeni este un cuvânt compus (dar nesudat, prin urmare nebeneficiind de o „intrare” proprie). Iar întrebarea care se pune este în ce măsură acest statut diferit împieteză asupra importanței în grupul similar semantic în care se încadrează. Urmărind chestiunea în toate cele trei dicționare, se ajunge la concluzia că, unanim (și firesc, am zice, deși depistarea lexicografică a compusului nu e întotdeauna facilă), criteriul care primează în vederea alegerii sinonimului celui mai important, care va primi o definiție perifrastică, este cel al notorietății.

Așadar:

FLOARE **3** Compuse: [...] *floare-de-colț* sau *floarea-reginei*, *floarea-doamnei* = mică plantă erbacee, cu frunzele albicioase, pufoase și ascuțite, dispuse în jurul inflorescenței, care crește pe crestele stâncoase ale munților; albumeală, albumiță, edelvais (*Leontopodium alpinum*).

ALBUMEALĂ (Bot.) Floare-de colț.

ALBUMIȚĂ (Bot.) Floare-de colț.

EDELVAIS (Bot.; rar) Floare-de colț.

⁵ Nu este mai puțin adevărat, pe de o parte, că pot fi și cazuri când DEX-ul, ca urmare a modului de organizare a definiției, se află în situația de a nu putea uza de o trimitere la un număr ordonat. Exemplu:

RĂCAN (Fam.) Recrut (în armată).

[RECRUT Tânăr aparținând ultimului contingent aflat sub arme; soldat de curând încorporat.

♦ Fig. (Fam.) Persoană intrată de curând într-o asociație, într-o mișcare; începător.],

iar, pe de altă parte, că dicționarul în cauză se folosește (foarte) des de procedeul trimiterii numerice atunci când este vorba de un sinonim din proximitate:

INDEMNITATE (Rar) Indemnizație (**1**).

SCAFANDRIER (Rar) Scafandru (**1**).

și absolut inconsecvent, mai mult ca o excepție, în alte cazuri:

DORN (Tehn.) Priboi (**1**). (Tehn. = tehnică).

(Pe de altă parte, la o circulație și arie de răspândire relativ apropiate, cuvântul format prin compunere trece în planul al doilea:

ACTINIE Animal de mare din încregătura celenteratelor, fixat de stânci, variat colorat, cu aspect de floare și cu orificiul bucal înconjurat de tentacule; anemonă-de-mare, dedițel-de-mare (*Actinia*).

ANEMONĂ 2 (Zool.) *Anemonă-de-mare* = actinie.

DEDIȚEL 2 (Zool.; în sintagma) *Dedițel-de-mare* = actinie.)

*

* *

Un caz particular, care apreciem că se impune a fi consemnat aici, este acela al așa-numitului, în „bucătăria” DLR-ului (și preluat, prin reflexie, ca o lucrare tributară acestuia, de MDA), fenomen al analogiei. În fapt, o sinonimie parțială, analogia poate îmbrăca mai multe forme, dezvoltând o adevărată tipologie, însă aici ne vom mărgini, exemplificator, doar cu titlu de prezentare, la una singură, privind raportul de la special la generic, și anume când termenul analogic este indicat în interiorul definiției perifrastice:

MAGAZIE ♦ Construcție, încăpere unde se păstrează cereale (v. h a m b a r, c o ș a r, p ă t u l), lemne, fân (v. ș u r ă), unelte, obiecte casnice (v. c ă s o a i e, ș o p r u), alimente (v. c h i l e r, c l e t, p o l a t ă) etc.

Și tot plecând de la analogie, dorim să prezentăm și o situație deosebit de interesantă, de această dată privind raportul de la generic la special, când cuvântul care desemnează genericul este în același timp și sinonim al termenului ce denumește noțiunea specială, fapt ce se poate repercuta diferit în viziunea asupra definiției în funcție de modul de organizare a lucrării lexicografice, dar și de subiectivismul redactorului.

Iată, spre comparație:

ACTOR Persoană care interpretează diferite roluri în piese de teatru sau în filme.

Si: *artist*. (MDA)

ACTOR *Artist* care interpretează roluri în piese de teatru, în filme etc. (DEX),

caz cu totul aparte, ce demonstrează cum un cuvânt poate fi în același timp sinonimul și hiponimul, respectiv hiperonimul altuia.

*

* *

Desigur, am putea zăbovi cu multe alte considerații aplicate privind sinonimia lexicografică. Ne vom mai opri însă, cu această ocazie, asupra unui singur aspect – unitatea de tratament pe care ar necesita-o situații similare. Iar exemplul etalat are rolul să demonstreze cum ponderea definiției perifrastice, în asociere cu funcția sinonimiei, este apreciată diferit în conjuncturi care ar fi trebuit să fie considerate în același fel.

PARADIS (Bis.) Lăcașul lui Dumnezeu, loc de supremă fericire, imaginat ca o grădină aflată în cer, unde au trăit Adam și Eva până la săvârșirea păcatului originar și în care ajung, după moarte, sufletele oamenilor fără păcate; rai, eden.

RAI¹ I Paradis, eden.
EDEN (În Biblie) Rai, paradis.

vs

INFERN I Loc unde sălășluiesc sufletele celor păcătoși, după moarte, supuse la chinuri veșnice; iad, gheenă [...].
IAD I (În multe religii) Loc în care sufletele păcătoșilor sunt supuse la chinuri veșnice pentru a-și ispăși păcatele din timpul vieții; infern, gheenă.
GHEENĂ Iad, infern.

*

* *

Aflată la congruența a două aspecte funcționale bine conturate (interesul utilizatorului de dicționar pentru echivalente semantice materializate la nivel de cuvânt și posibilitatea comprimării definiționale care să elimine redundanțe ce ar augmenta într-un mod incomodant în special o producție concretizată pe hârtie), sinonimia rămâne, din oricare aceste două considerente (dar mai ales în cazul conjugării lor), o modalitate de construcție a definiției indispensabilă unei întreprinderi lexicografice care dorește să aspire la statutul de instrument de lucru cuprinzător și practic în același timp.

Desigur, după cum am încercat să prezentăm aici, sinonimia poate fi utilizată în dicționar în diverse feluri: de sine stătător sau în succesiunea unei definiții perifrastice, în sens riguros sau larg, ca unic termen echivalent ori înlănțuită etc. Iar scopul demersului nostru, pe lângă acela de a delimita diversele tipuri de precizare a sensului prin apelul la sinonime, nu s-a constituit atât în încercarea de a pune în discuție viabilitatea intrinsecă a vreuneia dintre aceste modalități de definire lexicografică, cât de a arăta, în primul rând, că, independent de opțiunea de glosare (care, odată făcută, dă naștere la niște responsabilități specifice), sinonimia ca instrument definițional presupune o privire de ansamblu a producției lexicografice, ce se constituie într-o rețea vastă de interconexiuni semantice, al căror traseu trebuie urmărit până în cele mai îndepărtate ramificații ale sale, într-o rigoare științifică și funcționalitate ireproșabilă.

LA SYNONYMIE EN TANT QUE MODALITÉ DE DÉFINITION LEXICOGRAPHIQUE

(Résumé)

Le contenu de cet article a deux volets: 1. le premier porte sur la typologie de la définition lexicographique réalisée par synonymie; 2. le deuxième comprend une analyse de la manière dont on utilise ce type de définition dans les trois dictionnaires explicatifs monolingues généraux les plus récents élaborés par l'Académie Roumaine – DLR, DEX, MDA.

Comme but principal, on vise de démontrer qu'il est nécessaire de suivre le processus de synonymie d'une manière interconnectée à travers un ouvrage lexicographique en sa totalité.

Cuvinte-cheie: sinonimie lexicografică, DLR, DEX, MDA, circularitate, polisemantism, corelare semantică, analogie.

Mots-clés: synonymie lexicographique, DLR, DEX, MDA, circularité, polysémie, corrélation sémantique, analogie.